

3. Architektonické a urbanistické dědictví ČR v Evropských souvislostech

Česká republika nepatří svou rozlohou a počtem obyvatel mezi velké státy, avšak svou geografickou polohou v centru Evropy a zejména svým zachovalým kulturním dědictvím je jedinečnou a nepřehlédnutelnou součástí evropské civilizace. Svědčí o tom množství kulturních a uměleckých památek, které dokumentují vznik a vývoj našeho státu od nejstarších dob po současnost. Naše národní kultura, architektura a sochařství, literatura, výtvarné umění a hudba, ale i lidové umění mají světovou úroveň. Moderní umění a klasika 19. a 20. století vytvářely osobnosti našeho národa, které vstoupily do vědomí kulturního světa. Rovněž naše přírodní bohatství a kulturní krajina je nenahraditelnou hodnotou. Česká republika je součástí středoevropského prostoru a z toho důvodu je třeba naše kulturní hodnoty vnímat v kontextu evropských dějin.

Architektonické a urbanistické dědictví je odrazem kulturního života našich předků, který se projevil formováním hmotných statků v závislosti na přírodních a společenských podmínkách. Zachovaná díla architektonická, ale i umělecká jsou trvalou hodnotou, přispívají k vytváření obrazu minulosti, kontinuity kulturního života v současnosti a budoucnosti. Jsou výrazem sounáležitosti našeho státu s evropským společenstvím, zařazují nás mezi vyspělé evropské země s bohatou historií a kulturou. **Architektura do značné míry vypovídá o stavu společnosti, ekonomickém potenciálu a technických možnostech, je výrazem mistrovství a invence tvůrců.**

Kulturní hodnoty ať už historické, nebo současné nelze vnímat odtrženě od vývoje okolních států, neboť kontinuita vývoje v Evropě je základem pochopení dějinných souvislostí.

Důležité je pochopení významných dějinných období, tradic a s nimi spojených specifických jevů, které by neměly zaniknout při začlenění do nadnárodních celků a euroregionů.

V architektuře je obvyklé stavby vzniklé v určitých obdobích zařazovat podle architektonického výrazu a charakteristických znaků do slohů, které odpovídají příslušným obdobím dějin. Názvy slohů jsou obecně užívané a jejich charakteristika se odvíjí z mezinárodně užívaných pojmů, vycházejících z tvarosloví slohu.

Jednotlivá slohová období se vyvíjela v jednotlivých zemích různě v závislosti na místních podmínkách, tradicích, pronikání stavebních a uměleckých vlivů z okolních zemí. Proto jsou mezi jednotlivými slohy v různých částech Evropy i ostatních světadílů časové posuny. V různých zemích mají slohy různé tvůrčí projevy obohacené místními zvyklostmi, tradicemi, materiálovými možnostmi. Mění se také v souvislosti s klimatickými poměry, závisí na druhové skladbě staveb a řadě dalších faktorů. Podrobné srovnání, odlišnosti a výjimky není možno v rozsahu jedné přednášky postihnout, proto je třeba charakteristiku jednotlivých období a uvedené příklady staveb pokládat za základní.

Podrobnější přehled je možno získat samostatným studiem dějin architektury, které jsou předmětem samostatných rozsáhlých publikací, které doporučuji k samostudiu. V poslední době jsou vydávány mediální encyklopedie, které se týkají jednotlivých slohových období. Kulturních památek, lidové architektury a městských památkových rezervací u nás.

1. Období předrománské a románské

1.1 Na našem území, Velká Morava

V souvislosti s dávnou minulostí našich dějin je třeba připomenout významné mezníky dějin, které jsou dokladem kulturního vývoje a kulturních tradic od vzniku a před vznikem Českého státu. Pokud pomineme nejstarší období, které je především předmětem archeologických nálezů a nálezy dokladující expanzi Římanů až na naše území, je bezpochyby významné období Velké Moravy, jež zahrnovala v době svého největšího rozkvětu v 9. století kromě vlastní Moravy a Čech i části Slezska, Polska, Slovenska a Panonie /západní části Maďarska/. Existence tohoto významného celku byla prokázána rozsáhlými archeologickými výzkumy. Za původní velkomoravská centra se považují na jižní a jihovýchodní Moravě Valy u Mikulčic, Staré město u Uherského Hradiště, Pohansko na Břeclavsku, Pohansko u Nejedku, oblast pod Pálavskými vrchy, Hradiště u Znojma a Rajhrad.

Významným centrem Velké Moravy bylo Děvínské hradiště na Slovensku a další slovenské lokality, zejména Nitra. Velká Morava podlehla náporu Uhrů, její kultura, která dosud nebyla komplexně zpracována. Tvoří jednu z nejvýznamnějších součástí historického dědictví.

Z období Velké Moravy pochází řada nejcennějších dokladů o kultuře civilizace, pojmem se stala velkomoravská architektura z 2. pol. 9. stol., především sakrální stavby rozmanité půdorysné osnovy, z nichž vyniká trojapsidová mikulčická rotunda. Velkomoravská architektura ovlivnila bezprostředně i stavební počátky přímého nástupce Velké Moravy, Českého státu, který se konstituoval na sklonku 9. století. Pod přímým vlivem velkomoravské architektury se vyvinul typ českých kostelíků či kaplí s válcovou lodí a apsidou, rozšířených od konce 9. stol. do 13. stol.

Do období nejstarších zděných staveb v Čechách je datována rotunda v Levém Hradci a kostel P. Marie na Pražském hradě. Koncem 10. stol. vznikl kostel v Libici.

Hlavním městem Českého státu od jeho počátků až do současnosti byla Praha, případ ve světové historii zřejmě bez obdoby. Významným dokladem jsou nálezy dokladující existenci rotundy sv. Víta z třetiny 10. stol. v prostoru dnešního chrámu sv. Víta. Z roku 921 pochází jádro basiliky sv. Jiří na pražském hradě.

Praha patřila již od 11. stol. k největším evropským sídelním aglomeracím románského slohového období. Pražský hrad zcela mimořádné rozlohy, v podivuhodné dominantní poloze, byl na počátku druhé třetiny 12. stol. opevněn kamennými hradbami s věžemi po vzoru římských měst. Pod hradem, po obou březích Vltavy, se rozrůstala románská Praha s desítkami kostelů, klášterů, s řadou kamenných klenutých románských domů, vzniklých převážně ve druhé polovině 12. stol. Rozsah románské Prahy je tak významný, že se řadí k nejvýznamnějším protoměstům západokřesťanské Evropy. / příloha 1./ Románské stavby jsou působivé svou jednoduchostí až strohostí, jsou to masivní stavby seskupené z jednoduchých prostorových hmot krychle, kvádru, válců a jehlanů. Stavby byly zděné z pečlivě opracovaných kvádrů a kvádríků zděných do řádkového zdíva, spojených a pečlivě spárovaných maltou. Stěny vyly zvenčí neomítané, zevnitř opatřené kvalitní vápennou omítkou pro nástěnnou výmalbu. Zastropení románských prostor bylo plochostropé, později se objevují klenby, klenebné pasy a křížová klenba bez žeber nad čtvercovým půdorysem. Nejstarší klenbou je koncha ve tvaru čtvrtkoule. Charakteristickým prvkem členění fasády jsou sdružená okna se záklenkem, vstupní bohatě zdobený portál.

Řada objektů, zejména sakrálních staveb byla transformována pozdějšími úpravami, existují však doklady o vysoké úrovni staveb, zejména klášterních a sakrálních.

Byly to zpravidla velké trojlodní baziliky s příčnou lodí a různě ztvárněným presbytářem. Například pozdně románské kněžiště cisterciáckého klášterního kostela v Oseku, presbytář kostela benediktinského kláštera v Kladrubech.

Z románského období pochází i další sakrální typ stavby, rotunda. Nejvýznamnější stavba tohoto typu na Moravě je rotunda sv. Kateřiny ve Znojmě s dochovanou nástěnnou výmalbou interiéru, v Čechách rotunda sv. Jiří na Řípu, rotunda sv. Martina na Vyšehradě. Mezi významné stavby tohoto období patří také původní část kostela v Řezovicích, centrální stavba s osmibokou věží a třemi apsidami. Mezi nejcennější dochované románské stavby patří Přemyslovský palác v Olomouci, budovaný po roce 1141 jako sídlo olomouckých biskupů a kapituly.

K vrcholům pozdně románské plastiky patří bohatá výzdoba portálů baziliky v Třebíči /památky zapsané v Seznamu světového dědictví UNESCO/ a Tišnově – Předklášteří. Mezi významné světské stavby patřil první kamenný most přes Vltavu v Praze, Juditin most, postavený v 70. letech 12. století. V té době byl most technickým zázrakem, jeho délka byla 514m, šířka 7m a byl podporován 20-ti pilíři. Most byl odstraněn při stavbě nového mostu za vlády Karla IV.

Výjimečnou stavbou je císařská falc Friedricha Barbarossy v Chebu, která ovšem pochází z období kdy Cheb nebyl součástí našeho státu.

Nejlépe dochovaným románským hradem je Přimda z počátku 12. stol. /v torzálním stavu/

1.2 Příklady románských staveb v ostatních evropských státech

Ve srovnání s ostatními Evropskými zeměmi je období románské architektury spojeno hlavně se sakrálními stavbami v oblasti Středozevního moře, v západní a jižní Evropě, kde vznikaly první

románské stavby. Významnou oblastí je jižní a jihozápadní Francie, Burgundsko, Katalánie, Lombardie. Zde vznikají sakrální stavby s prostory zaklenutými valenými klenbami a kupolemi. Vzorem pro mnohé stavby se stal kostel Saint Front v Périgeux, který byl postaven nad půdorysem řeckého kříže. V ostatních oblastech Francie vznikají specifické architektonické školy, významné pro další vývoj slohu a typu. Příklady: Vézelay – Ste. Madelaine; Autun, St. Lazare.

Významnou oblastí je Porýní jako významné centrum románské školy. Mezi nejvýznamnější stavby patřily katedrály ve Špýru, Trevíru a Kolíně nad Rýnem. K nejstarším kostelům v Německu patří chrám sv. Michala v Hildesheimu a klášter v Hirsau.

Ojedinělou stavbou je císařská kaple v Cáchách z 8. století.

U nejvyspělejších staveb bývá prostor vytvářen řazením příčných lodí a závěr chóru doplněn ochozem s věncem radiálních kaplí. Mezi evropské skvosty patří basilika klášterního kostela v Cluny, katedrála v Norwichi z přelomu 11. a 12. stol, Winchesteru a Gloucesteru.

Specifické konstrukční a výrazové prvky románské architektury jsou uplatňovány v oblastech severní, střední a jižní Itálie. Příklady: Benátky – San Marco- stará část; Florencie – San Miniato; Monreale – katedrála v Cefalú.

V severní Evropě je sakrální architektura románského období vyskytují spoře. Příklady: Švédsko – Lund, dóm.

2. Období gotiky

V Evropě se již od 10. století šíří nové slohové prvky gotického slohu, jehož centrem je benediktinský klášter v Cluny v Burgundsku, později oblast Ile-de France v okolí Paříže. V období 12. až 16. století ovládla gotika postupně celou oblast západokřesťanského světa, kde je možno obdivovat řadu vynikajících staveb a uměleckých a architektonických skvostů. Nové pojetí konstrukce, použití lomeného oblouku, odlehčení konstrukce do žeber a zdokonalení opěrného systému umožnilo vytvoření obdivuhodných katedrálních staveb, dominujících dodnes Evropským metropolím. Charakteristickým stavebním typem je hradní architektura, dominující krajinnému reliéfu.

Základním rozdílem mezi románskou a gotickou architekturou je ve změně konstrukčního systému stavby. Masivní nosná konstrukce přechází na skeletovou. Hmotné stěnové konstrukce zachycující tlaky valených klenb se redukují do pilířů přenášejících tlaky křížových klenb prostřednictvím klenebních žeber. Dochází k odlehčení konstrukce, prosvětlení vnitřního prostoru stavby. Významnou změnou je použití lomeného oblouku, který umožňuje vyzdít klenbu o stejné výšce a různém rozponu pole.

Konstrukční systém souvisí s potřebami rozvoje vnějšího opěrného systému, který přenášel a zachycoval značné vodorovné a šikmé tlakové síly klenb.

2.1 Gotika na našem území

- ranná přemyslovská gotika /1230-1290/
- vrcholná lucemburská gotika /1290-1450/
- pozdní jagelonská /1450-1529/

První náznaky tohoto slohu se začínají u nás projevovat poněkud opožděně v počátku 13. století používáním jednotlivých prvků. Příkladem je síňové trojlodí klášterního kostela v Teplé. O obecnějším projevu slohu lze hovořit od roku 1240, k významným stavbám tohoto období patří zejména klášterní komplexy : klášter sv. Františka v Praze/nejstarší gotická stavba u nás z 30. let 13. stol./, v Oseku u Duchova, v Předklášteří u Tišnova /zal. v roce 1232/, řada dalších klášterů a klášterních kostelů v Jihlavě, Písku, Třebíči, Olomouci. Z druhé poloviny 13. století pocházejí cisterciácké stavby klášterů ve Zlaté Koruně, Vyšším Brodě a Plasech.

V této době, za vlády Přemysla Otakara II, dochází k rozvoji a cílevědomé proměně královských měst a zakládání měst nových dle pravidelného konceptu. / Moravská Třebová, Šumperk, České Budějovice/ Královská města budují rozvinuté hradební systémy. Měšťanské domy, které měly dosud podobu dřevěnou či hrázdenou, jsou doplňovány stavbami kamennými. V městech se budují další světské stavby, radnice, školy, obchodní a sociální stavby; stavby

technické, vodárenské věže a mosty. Významnou roli hrají hornická města, např. Stříbro, Jihlava. Významným královským městem se stává Olomouc, kulturní a církevní centrum Moravy.

Protějškem měst se stávají hrady a hradní opevněné komplexy. Zvláště královské hrady vynikají dispozičním řešením i kompoziční vyrovnaností hmot. Příkladem je hrad v Písku, královský hrad Zvíkov a Bezděz, se strmou skalní podnoží. Neméně výstavné jsou hrady šlechtické. Gotika v Českých zemích pomalu zdomácněla, dokonce se v tomto období dá hovořit jako o jedné z tvůrčích oblastí střední Evropy s těžištěm dalšího vývoje slohu. Hlavními aktéry jsou opět hutě cisterciáckého řádu, jejichž stavbami jsou klášterní komplexy Zlatá Koruna, klášter ve Zbraslavi a Sedlci u Kutné Hory.

Vrcholná gotika:

V roce 1344 byl v rámci pražského arcibiskupství položen základní kámen stavby katedrály sv. Víta v Praze na Pražském hradě. Jejím prvním stavitelem byl Matyáš z Arrasu, který započal se stavbou rozsáhlého kněžiště s věncem kaplí ve stylu jihofrancouzských katedrál. Po jeho smrti se stal jeho nástupcem od roku 1356 Petr Parléř ze Švábského Gmündu, v té době 23 letý, který dotvořil rozestavěnou katedrálu v prostoru presbytáře monumentální síťovou klenbou, svatováclavskou kaplí, jižní Zlatou bránu a započal se stavbou věže. Stavba katedrály se však protáhla až do přelomu 19. a 20. století. **Parléřovo působení povýšilo období vrcholné české gotiky do vůdčího postavení v evropském kontextu.** První použití síťové klenby jako konstrukčního prvku, umožňující uvolnění dispozice /žebro ze sloupu na žebro/. Z dalších Parléřových staveb je možno uvést Karlův most a započítí stavby kostela Panny Marie před Týnem. Další pražské stavby tohoto období - klášter v Emauzích, Betlémská kaple, Staroměstská radnice a Karolinum, nejstarší dosud užívaná univerzitní architektura v Evropě. **Se založením Karlovy univerzity v roce 1348 je spojeno i rozšíření Prahy o Nové město, což byl jeden z největších urbanistických činů středověku.** Výstavba z tohoto období zahrnuje i další významné stavby v Českých zemích, tvůrčí rozvoj měst - Kutné Hory, Olomouce, Brna, Znojma. Byly vystavěny další katedrály - Sv. Bartoloměj v Kolíně, sv. Barbora v Kutné Hoře. Krása slohu se projevuje i v řadě sakrálních staveb menších měst po celé zemi. Kromě sakrálních staveb vznikají zajímavé obytné domy kupříkladu dům u Zvonu na Staroměstském nám. V Praze, jsou budovány nové městské radnice, budují a dobudovávají se fortifikační městské systémy, /České Budějovice, Litoměřice/ vyvíjí se hradní architektura. /Okoř, Kost, Lipnice, Kašperk, Boskovice/ Velký stavební ruch postihl i Pražský hrad. Do tohoto velmi kultivovaného a stavebně tvůrčího období zasáhly zásadně husitské války /1419 - 1434/. Nejvýznamnější stavební aktivitou této doby je výstavba města Tábora /1420/ s doklady typické fortifikace 14. stol. s předsunutými bastiony. Z doby kolem roku 1440 pochází i zástavba Prachatic, Českého Krumlova a Českých Budějovic.

Z období pozdní gotiky /období vlády Jagelonců/ je nejvýznamnější dílo Benedikta Rieda, Vladislavský sál na Pražském Hradě. Prostor o rozměrech 62 x 16 x 13m je zaklenut pozdně gotickou ornamentální klenbou. Okna jsou již renesanční.

Doznívání gotiky na Moravě je patrné až do počátku 16. stol. Vysokou úroveň mají kostely sv. Mořice v Olomouci a přestavba sv. Jakuba v Brně od Antonína Pilgrama.

Ve srovnání s okolními Evropskými zeměmi je období gotické architektury u nás na velmi vysoké úrovni a svědčí o době Přemyslovců a Lucemburků kdy byly české země vyspělým a silným státem v centru Evropy. Množství památek, jak církevních, tak světských vypovídá o rozsáhlé stavební činnosti, svědčí o technickém pokroku a rozvoji řemesel a vysoké stavební kultuře doby.

Ve 14. století bylo v Čechách cca 60 královských měst, na Moravě sotva 10. Nejvýznamnější gotická města: Jihlava, Kutná Hora, Český Krumlov, Tábor, Domažlice, Louny, České Budějovice, Klatovy, Plzeň, Nový Bydžov.

2.2 Významné gotické stavby v evropských zemích

Gotika šířící se z Francie postupně zachvátila celou Evropu, z nejvýznamnějších staveb ve Francii je možno uvést katedrálu Notre - Dame v Paříži a v Chartres, která se stala nadlouho vzorem pro další sakrální stavby. Období vyzrálé gotiky je presentováno katedrálami v Remeši a Beauvais.

Konstrukce staveb tohoto období je téměř dokonalá, konstrukce podpor, žebor a opěrného systému je subtilní, stavby prostupuje mystické světlo. /např. Saint Chapelle/

Z období gotiky pochází i stavby světské, nejčastější jsou hrady, nejznámějším je hrad v Pierrefonds, nebo hrady Bussy – Rabutin a Chateaufort v Burgundsku.

Významným a naprosto ojedinělým dokladem středověkého města s mohutným opevněním je Carcassonne. Středověká městská tkáň je tvořena měšťanskými domy na úzkých dlouhých parcelách, s úzkými uličkami. Přizemí domů bylo tvořeno krámy, konstrukce v patře byla hrázděná.

V oblastech mimo Francii jsou pozoruhodnými stavbami monumentální chrámové prostory, katedrály v Canterbury, Lincolnu a Salisbury. Chrámové stavby v Anglii mají vlastní specifika, jsou dispozičně méně členěny, jsou nižší a nemají tak vyvinutý opěrný systém jako francouzské katedrály. Typické prvky anglické gotiky představují katedrály v King's College v Cambridge, podmanivě dekorativní vějířové klenby jsou v katedrálách v Gloucestru a Wellsu. Pevnostní architektura je zastoupena nově budovanými hrady v Cornway a Harlechu, dobudováno bylo mohutné opevnění londýnského Toweru.

/ Hlavní znaky katedrály: katedrální osvětlení, vyvinutý opěrný systém, ochoz a věnec kaplí kolem presbytáře./

V Nizozemí a Belgii jsou významné katedrály v Bruselu, Brugách, Utrechtu a Antverpách.

Gotika v Itálii má zcela jiný charakter, koncepce italských gotických chrámů vychází z baziliky, šířka prostoru převládá nad výškou, až na výjimky není vyvinutý francouzský typ opěrného systému. Nejvýznamnějšími stavbami v Itálii jsou: Milánský dóm /1386 – 1485/ s vlivy německé gotiky, přebujelý opěrný systém zdobí přes 2 000 soch a 135 věžiček, je druhou největší středověkou katedrálou na světě; katedrála v Sieně a San Michele in Orto ve Florencii a řada dalších sakrálních staveb. Ze světských staveb vyniká radnice Palazzo Vecchio ve Florencii, Palazzo Ducale v Benátkách.

Do Německa se gotika dostává již na konci 12.stol. zásluhou cisterciáků. Z této doby pochází kláštery, např. klášter v Eberbachu. Největšími stavbami vrcholné gotiky jsou katedrála ve Štrasburku a pětilodní dóm v Kolíně nad Rýnem, jehož vzorem byla katedrála v Amiensu. Věže průčelí katedrály dosahují výšky 159 a 146m. Ve 14. stol. se staví síňové chrámy v Norimberku, Lübecku.

Významné jsou katedrály ve Švýcarsku v Basileji a Lausanne. Z hradní architektury je známým hrad Chillon na břehu Ženevského jezera.

Do Španělska se gotika dostává obdobně jako do Německa prostřednictvím cisterciáků na konci 12.stol. z pol. 13. stol. pochází nejvýznamnější gotická stavba ve Španělsku, katedrála v Burgosu, největším gotickým chrámem je katedrála v Seville, dokončená až v r. 1506. Další významné a stavebně zajímavé jsou například stavby chrámů v Palmě de Malorca, kde klenba dosahuje výšky 44m a patří tak k nejvyšším chrámovým prostorům.

Působivost gotických staveb doplňuje sochařská výzdoba, jedná se o sochy světců, hlavním motivem je socha Krista, námět Madony, náměty Zvěstování a Navštívení. Pro působivost pronikání světla do interiérů se rozvíjí technika vitráže.

3.Období renesance

Renesance je označením slohu, který je charakterizován návratem k antice, nebo znovuzrozením antické architektury. Období renesance začíná v Itálii na počátku 15.stol., odkud postupně ovládlo celou Evropu. Patří do období novověku, které se datuje od roku 1492, objevením Ameriky. Nové slohové pojetí je podporováno humanistickým myšlením, rozvojem techniky a přírodních věd a výtvarného umění.

Renesanční architektura prochází rychlým vývojem, v průběhu 15. století prostupuje celou Itálií, vrcholí v 16.století. Je charakterizována novým pojetím hmoty a prostoru, vytvořeného zřetelnými hmotami, konstrukční jistotou, statickým klidem a rovnováhou. Ve všech směrech je protikladem gotiky, jak v konstrukčním řešení, tak v detailu. Základní architektonickou formou je palác, hlavními architektonickými prvky jsou sloupy, polosloupy, pilastry, vodorovné římsy, a kladí, rustikální fasády. Častým prvkem členění je arkáda, arkádové nádvoří je významným dispozičním prvkem.

Renesanční paláce jsou pravidelné stavby s vnitřním nádvořím obklopeným arkádami. Klenebné konstrukce jsou prvkem technickým ale i uměleckým. Mezi běžné renesanční klenby patří valená klenba s lunetami, klášterní, necková, zrcadlová, česká placka. Významným prvkem je kopule na pendentivech.

3.1 Renesance v Českých zemích

V našich zemích přetrvává gotika až do poloviny 16.stol. První náznaky renesančních detailů se objevují pozvolna od r.1490. Období pronikání renesance trvá až do roku 1535 / vláda Jagelonců/. Nové renesanční formy byly uplatněny B. Rejtem na přestavbě části Pražského hradu v prostoru oken Vladislavského sálu a na průčelí novostavby Ludvíkova křídla.

Následné období v letech 1535 -1620 za vlády Habsburků je u nás již obdobím renesančním. Nejčistší renesanční stavbou je letohrádek královny Anny 1538-1563 italských mistrů Paola della Stelly a Bonifáce Wolmutha. Pro tuto stavbu se vžil označení – nejryzejší dílo italské renesance na sever od Alp. Významnou a slohově čistou stavbou je také Velká míčovna na Pražském hradě z let 1563-8.

Charakteristickou renesanční stavbou na našem území je zámek, který je paralelou italského paláce. Je charakterizován arkádovým nádvořím, obklopeným zámeckými budovami. Nejvýznamnější jsou zámky v moravském Krumlově, Litomyšli, Nelahozevsi, Bučovicích na Moravě. Pozoruhodný je zámek ve Velkých Losinách s nejseverněji realizovanou arkádou v Evropě. Stavby jsou vybaveny bohatou architektonickou a sochařskou výzdobou nádvoří, interiérů, výmalbami s typickou barevností vytvářející plasticitu prostoru. Charakteristická je štuková výzdoba, nahrazující kamenické prvky. Používaným prvkem je sgrafito.

V duchu renesančních zámků jsou přestavovány i některé hrady například zámek Bechyně, Benešov nad Ploučnicí, Horšovský Týn, Kaceřov, Náměšť nad Oslavou a další.

Renesanční přestavbou prochází řada našich měst, nejvýznamnější změnu výrazu reprezentují Plzeň, České Budějovice, Tábor, Český Krumlov, Telč a Slavonice. Výraznou změnu vnesla renesance i do Pražského Starého Města a na Malou Stranu. Uceleným příkladem renesanční koncepce stavby měst je přestavba a výstavba Nového Města nad Metují od roku 1527. Jedná se o ojedinělý případ regulované řízené zástavby s vytvořením jednotného výrazu náměstí.

Renesanční přestavby postihly i sakrální architekturu, přetrvává však nadále gotická forma. Nejvýznamnějším zásahem je vestavba kruchty do chrámu sv. Víta na Pražském hradě / B.Wolmuth 1556-61/. Z dalších je možno uvést kostel sv. Rocha v Praze na Strahově a sv. Salvátora, oba goticko-renesanční.

Renesanční přestavbou prochází radnice, městské domy, městské brány, dominantní jsou renesanční věže.

3.2. Renesance v Evropských zemích

Nejvýznamnější renesanční architektonické skvosty jsou, jak již bylo zmíněno v Itálii, kde se celé období průběhu od 15. do 16. stol. člení do tří časových úseků. Ranná renesance – quattrocento je reprezentována tvorbou F.Brunelleschiho, jehož nejvýznamnější stavby jsou nalezinec ve Florencii- první renesanční stavba v Itálii /1421/. Kostel S. Lorenzo, kaple Pazziů u kostela S. Croce. Výjimečným technickým výkonem byla dvouplášťová převýšená kopule dómu St. Maria del Fiore ve Florencii. Rozponem 41,97 m se přiblížila rozponu starořímského Pantheonu. Významné jsou z tohoto období palácové stavby, palác Pitti, Strozzi a Gondi ve Florencii.

Období vrcholné renesance - cinquecento v období 1500-1540 je reprezentováno řadou významných autorů, umělců a architektů, z nichž nejvýznamnější je Bramante. Jeho snad první stavbou je centrální chám S. Pietro in Montorio v Římě. Největším úkolem je návrh stavby chrámu sv. Petra v Římě na místě starokřesťanské baziliky, který kompozicí i technickými možnostmi přešel svoji dobu. Realizace byla pouze částečná a pokračovatelem byl Raffael Santi a posléze Michelangelo Buonarrotti, který koncepci výrazně změnil. Hlavním problémem bylo provedení kopule nad rozpětím 42 m, na vysokém tamburu, která byla realizována až jeho následníky a která dosahuje monumentální výšky 100m do vrcholu kopule.

Pozdní renesance - siecento v Itálii je reprezentována tvorbou G.B. Vignoly a A. Palladia. Palladio působil převážně ve Vicenze, je tvůrcem vysokého řádu. Z jeho staveb vyniká bazilika ve Vicenze, palác Valmarana, vila Rotonda a Teatro Olympico.

Vrcholnou renesanci zastupuje i řada teoretických prací jejichž autory jsou A. Palladio, G. Vignolla, G. Vasari a S. Serlio .

Renesance ve Francii

Je zastoupena především řadou vynikajících zámeckých staveb. V ranném období jsou to zámky na Loiře /Blois, Chambord/, přestavují se šlechtické hrady a měšťanské domy.

V období vrcholné renesance v polovině 16. století je hlavním uměleckým centrem Francie Paříž. Velkolepá výstavba vrcholí v 17.století stavbou královského paláce Louvru, /Pierre Lescot 1515-1578/ jehož architektura je považována za základ francouzského renesančního klasicismu, který se následně šíří po celé Evropě až do první čtvrtiny 18.století.

Renesance ve Španělsku

Se objevuje se zpožděním až v polovině 16. století. Významnou stavbou již renesančním pojetí je královský palác v Alhambře u Granady a klášter sv. Vavřince. Mimořádnou stavbou je rozsáhlý královský palác Filipa II.- Escorial obsahující klášter, kasárna, královskou hrobku. / 1560-1581, Juan de Toledo a Juan de Herrera/

Severské země a Anglie

V této části Evropy se renesance prosazuje významněji až od poloviny 16. století, přetrvává dlouho vliv gotiky. Z významnějších staveb jsou to renesanční domy v Holandsku, radnice v Antverpách. V Anglii vznikl renesančně gotický sloh podporovaný dvorem královny Alžběty. Čistší, ale výrazově specifické renesanční formy jsou použity na zámku Longleat House, Holand house a zámek Hardwich Hall. Proměnou prošly známé kolejní budovy , například Trinity College v Cambridge. Klasické formy renesanční architektury se projevují teprve počátkem 17.století.

Německo – radnice v Brémách, zámek Heidelberg.

4. Období baroka

Barokní sloh se vyvinul z renesance v Itálii a od počátku 17.století ovládl celou Evropu. Vlastní název barok je portugalského původu a bývá používán pro označení konečných vývojových fází architektury. Výraz jako takový je spojován s dynamikou a oblými tvary, které jsou typické pro toto období. Období baroka se záhy rozdělilo do dvou směrů, dynamický barok navázal na dílo Michelangelovo, z antické vázanosti a tektoniky vychází klasicizující forma, navazující na teoretické práce Vignoly a Palladia, která našla uplatnění zejména ve Francii.

V těchto dvou odlišných pojetích se vyvíjí i charakteristika slohu. Na rozdíl od renesance, která je převážně slohem italským, barokní architektura je regionálně specifická, vyvíjí se v závislosti na místních podmínkách a potřebách, přístupu a invenci tvůrců.

4.1 Barokní období v českých zemích

Za dobu nástupu barokní architektury lze považovat období roku 1620. Je spojeno s protireformací a rekatolizací společnosti. V tomto procesu vzrostl vliv jezuitského řádu.

Období 1595-1675 – ranný barok, je charakterizován především tvorbou cizích architektů. V letech 1675-1695 je období rozvoje barokní architektury, která vrcholí dynamickým barokem na přelomu a v první polovině 18.stol. /1695-1740/. Domácí tvorba je reprezentována především tvorbou Kryštofa Dienzenhofera a K.I. Dienzenhofera a J. B. Santiniho. Pozdní barok je datován v rozmezí let 1740 – 1780. Tvorba je charakterizována klasicizujícími tendencemi a uplatněním dekorativního rokoka.

Stavby ranně barokní mají těžiště v Praze – sídle císaře Rudolfa II., z jehož orientace na Itálii pramení příliv architektů sdílejících barokní umění. Do tohoto období patří Vlašská kaple a kostel panny Marie Vítězné, také Matyášova brána na Pražském hradě /Vincenzo Scamozzi/. Významnou stavbou je Valdštejnský palác v Praze /1624-1630 italských autorů A.Spezzi a M. Sebregondi a G. Pieroniho/. Představuje rozsáhlý komplex rozlehlých budov s kasárnami, konírnami a jízdárnou, obemýkající 5 nádvoří a velkou zahradu s vodním bazénem a sallou terrenou s giarginettem a

bronzovou fontánou. V duchu italských paláců byla koncipována další sídla šlechty – Kolovratský palác /G.D. Orsi 1669/, 1664-1684 byl přestavěn Šternberský palác na Malé Straně a vybudován Černínský palác od F. Carrattiho.

Jednou z prvních jezuitských kolejí a nejstarším sídlem pražských Jezuitů je Klementinum, původně dominikánský středověký klášter, který byl přebudován na komplex jezuitské koleje, druhou největší stavbu po pražském hradě. Jeho součástí jsou tři kostely prostých barokních forem, kostel sv. Salvátora, Vlašská kaple a kostel sv. Klimenta. Autorská dvojice D. Orsi a C. Luragho. Novější úpravy jsou od F.M.Kaňky. Kromě dalších pražských byly jezuitské koleje budovány ve větších městech, Brně, Olomouci, Krumlově, Chomutově a Jindřichově Hradci. Jezuité dále budovali poutní místa, lorety, křížové cesty a boží muka. Z této doby pochází Svatá Hora u Příbrami, Svatý Kopeček u Olomouce a další. Charakter poutního místa mají i lorety, nejvýznamnější loreta je v Praze na Hradčanech, v Brně, v Rumburku. Představitelé církve budují biskupské rezidence, od r 1730 do 1771 byla budována biskupská rezidence v Kroměříži podle plánů Baltazara Fontany. Nová zámecká budova vznikla na místě středověkých staveb včetně čtyřboké věže. Současně se zámkem vznikla podzámecká zahrada a na druhém konci města Květná zahrada s barokní rotundou a ojedinělou kolonádou.

Na přelomu 17. a 18. století se ve vývoji barokní architektury a umění u nás dostává na úroveň světového významu. Svědčí o tom řada sakrálních staveb K. Dienzenhofera / kostel sv. Mikuláše na Malé Straně, kostel sv. Kláry v Chebu, kostel a klášter v Obořšti/ a zejména architekta italského původu J. B. Santiniho - Aichla , autora tzv. gotizujícího baroku, ojedinělého prostorového pojetí dynamických forem vytvořených na podkladě mystické symboliky a geometrických zákonitostí. Z příkladů působivých naprosto výjimečných staveb je možno uvést: poutní kostel ve Křtinách na Moravě, poutní kostel sv. Jana Nepomuckého na Zelené Hoře u Žďáru památka na Seznamu světového dědictví UNESCO/, kaple sv. Anny v Panenských Břežanech, klášter a kostel v Rajhradě u Brna, klášter benediktinů a kostel v Kladrubech a řada dalších, například zámek Karlova Koruna v Chlumci nad Cidlinou a ze staveb světských klášterní hostinec v Ostrově nad Oslavou a kanovnícké domy v Hradci Králové, později dále přestavěné. Z tvorby ostatních autorů vyniká dílo K.I. Dienzenhofera z jehož tvorby pochází skvělé sakrální stavby na jednoduchých geometrických půdorysech invenčně rozvinutých barokních forem. Z tvorby vyniká kostel sv. Mikuláše na Staroměstském náměstí /1732-1737/, kostel Karla Boromejského na Novém Městě v Praze, ze staveb světských palác Sylva Taroucca, palác Goltz-Kinských a pozoruhodný návrh stavby pražské invalidovny/1731/, z kterého byla realizovaná malá část.

Do tohoto období náleží i vynikající zámecké komplexy, ojedinělé kompozice , architektonickým ztvárněním a uměleckou výzdobou. Zámek v Buchlovicích u Uherského Hradiště/ Baltazar Fontana, 1692/, zámek ve Slavkově a ve Valticích / D. Martinelli 1699/, zámek, lázně a starobinec v Kuksu u Dvora Králové /G.B.Alliprandi, 1707-1719/, umělecká výzdoba M.B.Braun. Výjimečný dominantní polohou nad údolím Dyje je zámek ve Vranově nad Dyjí / Fischer z Erlachu/.

Z období druhé poloviny 18.stol. pochází řada objektů užitkové architektury, panské dvory a statky, špýchary, sýpky, základ výrazu venkovské architektury.

4.2 Barok v evropských zemích

Období ranného baroka se v Itálii řadí do období let 1580 -1630, přetrvává však pojetí pozdní renesance, nebo renesanční manýrismus. Do tohoto období spadá tvorba C. Maderna, Lorenza Berniniho a Francesca Borominiho. Z řady vynikajících realizací je především pokračování dostavby chrámu sv. Petra v Římě, kostel San Ivo della Sapienza v Římě. V Turíně působí G. Guarini /1624-1683/, jehož vrcholnými díly jsou palác Carignano a kostel San Lorenzo v Turíně. Tato stavba je vrcholem barokního dynamismu v Itálii.

Pozdní italský barok znamená návrat k zásadám antiky

Ve střední Evropě se setkávají vlivy italského baroka, francouzského klasicismu a vlámského dekorativismu. V jižních částech Evropy zdomácněly dynamické barokní tendence, v severní části převládají klasicistní přístupy.

V Rakousku jsou hlavními centry architektonické tvorby Vídeň a Salzburg. Z neznámějších tvůrců zde působí vynikající architekt J. Fischer z Erlachu /1656-1723/. Z jeho návrhů jsou realizovány vídeňské paláce, Schwarzenberský, císařský zámek Schönbrunn. Ojedinelou sakrální stavbou klasicizujícího i dynamického pojetí je kostel Karla Boromejského ve Vídni/1716/. Další významnou osobností je Lucas von Hildebrandt /1668-1745/. Navrhuje šlechtická sídla. Významné jsou realizace biskupské rezidence ve Würzburgu a Belveder ve Vídni.

Klášteř v Melku je dílem Jakuba Prandtauera, který spolu s výše uvedenými autory tvořil i v Českých zemích.

Francie se ztotožnila s klasicizujícím barokním pojetím v nejdokonalejší formě, odpovídající racionálně chápané tektonice. S oblibou je používán vysoký řád, který našel uplatnění na monumentálních budovách paláců vládnoucích panovníků. Podle nich se dokonce vžilo označení pro jednotlivá časová údobí slohu. Ranný barok se označuje jako sloh Ludvíka XIII. Charakteristické je období Ludvíka XIV., vyznačující se velkolepostí, kompozic stavebních celků, přepychovými interiéry, parky a náročně koncipovanými zahradami dotvářejícími celkovou kompozici. Vůdčí osobností architektonické tvorby je J.H. Mansart, urbanista, tvůrce řady koncepčních urbanistických kompozic, hlavní architekt zámku ve Versailles./dokončen r.1700/. Tvůrcem francouzského pojetí zahrady je architekt André Lenotre/1613-1670/.

Počátkem 18.stol. dochází k rozkladu klasicizujícího stylu, který přechází do rokoka. Koncem 18.století za vlády Ludvíka XVI se ve Francii opět nově prosazuje klasicismus.

Rokoko

V období vlády Ludvíka XV. /1723-1774/ se ve Francii utváří styl završující barok. Vyznačuje se elegancí a hravostí, přebujelým zdobeným detailem, interiérovou zdobností a dekorativností. V Německu, Rakousku a v Čechách se projevuje fáze pozdního baroka, stavby mění na rozdíl od francouzského rokoka vnější výraz, jsou vzdušnější, prosvětlenější a subtilnější. Příkladem je Belveder ve Vídni, Zwinger v Drážďanech. V Německu je vrcholem projevu rokokový zámek Amalienburg u Mnichova. Charakteristickou stavbou v Českých zemích je zámek Trója.

5. Architektura 19.století

Klasicismus, romantismus, historizující slohy

Architektura konce 18.stol. a počátku 19.století prochází proměnami, které jsou odezvou na změny ve vývoji společnosti přechodem od feudalismu ke kapitalismu. Nastupující průmyslová revoluce vyvolala změny v krajině i osídlení, v architektuře a výtvarném umění. Průmyslová revoluce vedla k přechodu od manufakturní výroby k výrobě továrny, což vyvolalo velké investice a potřebu volných pracovních sil.

Historickým mezníkem doby je Velká francouzská revoluce 1789. K hospodářským a společenským změnám se připojují i změny ideové s odrazem ve výtvarném umění a architektonické tvorbě, která přestává být slohově vyhraněná.

Do popředí klasicistní architektury se dostávají země, kterým byl cizí dynamický barok. Klasicismus ovládal po dlouhou dobu Francii a její veškerou uměleckou tvorbu. Byl výrazem osvícených tendencí tehdejší francouzské společnosti. Jeho centrem byla Paříž, velké klasicistní stavby se staly výtvarným dovršením pařížského diametru. Antickým vzorům se nejvíce přiblížil monumentální chrám La Madeleine v Paříži z let 1764-1842, a St. Genevieve, nazývaný též Pantheon. Pro období Napoleonova císařství se používá pojem empír.

Klasicismus se rozšířil po celé Evropě, proniká i do Ameriky a carského Ruska.

Z četných staveb klasicistního období vynikají rozsáhlé palácové stavby B. Rastelliho v Leningradě a okolí, např. rezidence Carskoje Selo. Vrcholu dosáhl ruský klasicismus v Petrohradě, který byl založen Petrem Velikým v roce 1703. Jeho dnešní podoba vznikla počátkem 19. stol. Rozlehlá komponovaná náměstí jsou významným komponentem klasicistních souborů Něvského prospektu. Klasicismus v Leningradě charakterizuje dílo K. I. Rossiho, který dotvořil Palácové náměstí obloukem generálního štábu a Senátního náměstí budovou Senátu a Synodu.

Prostřednictvím francouzských architektů se šíří klasicismus na americký kontinent. V roce 1791 byl založen Washington, 1807 Detroit, 1811 New York a další americká města. Výrazové prvky

klasicismu v americké architektuře 19.stol. zdomácněly a staly se charakteristickými pro většinu staveb.

Klasicismus v Německu je v ranné fázi reprezentován Braniborskou bránou v Berlíně/1789, K.G.Langhans/. Jedná se o názorové pojetí vycházející jednoznačně z antických tradic. Poněkud odlišné pojetí tvorby je zastoupeno architektem K. F. Schinkelem, působícím na Akademii v Berlíně. Jeho hlavní myšlenkou kterou důsledně uplatňoval ve své tvorbě je závislost formy a funkce. Z jeho realizací vynikají mnohé Berlínské stavby – Staré muzeum a činoherní divadlo se vzácným klasicistním interiérem.

Klasicistní architektura v českých zemích se ve srovnání s barokem prosazuje méně. V období konce 18. stol. dochází k úpravám starších staveb pro nové využití církevních staveb, kostelů a zejména klášterů, které se upravují na kasárna, nemocnice, ale i zámecké areály /např. Žďár nad Sázavou, Zbraslav.

Z významných stavebních úprav pražských staveb – sjednocení průčelí Pražského hradu, průčelí Strahovské knihovny a Stavovské, dnes Tylovo divadlo.

Z této doby pochází pevnostní města Josefov a Terezín, vznikají nové ulice a městské čtvrtě v Praze. Klasicismus je typický pro výraz našich lázeňských měst, Františkovy lázně, Mariánské lázně, Teplice. Typické jsou jejich lázeňské budovy a kolonády počátku 19. stol.

Nejvýznamnější zámeckou stavbou je zámek Kačina /1802 – 1822/. Ze stejné doby pochází přestavba kláštera u Hybernů v Praze na celnici.

Klasicismem končí éra výrazných slohových etap. Nástup kapitalismu a průmyslové výroby se projevil v architektuře novými konstrukčními a materiálovými možnostmi, které vyvolaly hledání nových výrazových prostředků.

Výstavba je postupně ovlivněna novým stavebním materiálem, železem a konstrukcemi, které umožňují nové řešení prostoru. Výjimečnou stavbou uplatňující prvky železářské výroby je Kleinův palác v Brně, dílo L Förstrera z roku 1848, ojedinělá vynikající stavba.

Vývoj nových stavebních konstrukcí umožnil i nové možnosti architektonické tvorby. Vlivem změn ve společnosti vzniká potřeba městského typu bydlení, novým stavebním typem je nájemní dům. Nejstarším nájemním domem v Praze je bývalý šlechtický palác Platýz, přestavěný v letech 1817-1825 v empírovém slohu.

Koncem 18.století a začátkem 19. stol. byly železné konstrukce nejrozšířenější v Anglii a Francii, jejich použití se vyvíjelo a formovalo zejména ve vazbě na inženýrské stavby, zejména mosty a další technické stavby, například železniční viadukty. Zkušenosti získané na těchto stavbách byly aplikovány v architektonicky odvážných konstrukcích výstavních prostor, nádražních, skladištních a továrních hal, objektů skleníků. Nejpozoruhodnější stavbou tohoto druhu je prosklená železná konstrukce Křišťálového paláce v Londýně v roce 1851 při příležitosti uspořádání Světové výstavy. Navazující období 2. poloviny 19. století je obdobím romantismu a nastupujících neoslohů, které našly uplatnění převážně na veřejných stavbách, realizovaných v rozrůstajících se centrech měst. Konstrukční řešení staveb a jejich vybavení se zdokonaluje a obohacuje novými poznatky vědy a techniky. V roce 1860 byl vynalezen železobeton, 1861 telefon, další technické vymoženosti jako elektromotor 1866 a el. žárovka 1879.

Rozvoj městské zástavby zasahuje všechny funkční typy, jejichž architektonické ztvárnění vědomě používá historizující slohy. Nový sloh v této době nevznikl.

Neogotika – pseudogotika se uplatňovala u dominantních staveb , zejména sakrálních. Hřbitovních kaplí, radnic, nemocnic. Až do konce 19.století.

Neorenesance- pseudorenesance se používala na stavbách veřejných budov, vilových a významných obytných stavbách.

Neobaroko – pseudobaroko se objevuje ve dvou etapách. Jednak jako dekorativní druhé baroko, zaměřené na interiérové vybavení v období od roku 1850, a v 80 letech třetí baroko, , navazující na restaurování významných barokních staveb. Koncem 19. století dochází k eklecticismu – používání více architektonických forem.

Monumentálních neoslohové stavby jsou z dílen stavitelů zvučných jmen, neogotické úpravy francouzských katedrál, záchrana gotického města Carcassone a znovupostavení hradu Pierrefonds je dílem francouzského architekta E. Violet –Le - Duca.

Největším průkopníkem neorenesance byl Gottfried Semper. Uplatňoval pravidlo souladu vnitřního rozvrhu a vnějšího výrazu stavby. /divadlo v Drážďanech 1838-41, a 1869/, dvorní divadlo Burgtheater ve Vídni, budovy Přírodovědeckého a Uměleckohistorického musea ve Vídni.

Převážně ve Vídni, ale i na Moravě působili architekti Ludwig Förster a Theophil Hansen, z jejich realizací jsou nejznámější Budovy parlamentu, koncertní dům, budovy burzy a Akademie výtvarných umění ve Vídni.

V Anglii od roku hnutí Arts and Crafts, W. Morris, návrat k přírodním materiálům a uměleckému řemeslu.

Do doby historismu patří stavba prvních amerických mrakodrapů, zejména v Chicagu. Nejvýznamnějším tvůrcem mrakodrapů byl v této době Louis Henry Sullivan.

Architektura historismu v českých zemích: hlavním představitelem vědecké restaurace památek je Josef Mocker, pod jehož vedením byla v letech 1873-99 prováděna dostavba svatovítské katedrály a řada dalších středověkých staveb: Prašná brána v Praze, hrad Karlštejn, Křivoklát a zámek Konopiště.

Negotický je „červený kostel“ v Brně, tělocvična Pod hradem a Berglerův palác.

Významnou uměleckou osobností období neorenesance v Praze byl Josef Zítka, autor Národního divadla, Mlýnské kolonády v Karlových Varech, Rudolfiny a spolu s J. Schulzem navrhl budovu Národního musea na Václavském náměstí.

Neorenesance v Brně je zastoupena významnými stavbami Theophila Hansena, zemskou nemocnicí u sv. Anny, Besedním domem a Pražákovým palácem. Městské divadlo v Brně navrhli specialisté na divadelní stavby, vídeňští architekti F. Fellner a Hermann Hellmer /1881-82/. Další neorenesanční stavby byly realizovány v Praze, Karlových Varech, Kolíně, Plzni a Klatovech. Převážně se jedná o budovy veřejné vybavenosti.

Architektura měst je ve znamení rozrůstání městských center. V Paříži jsou proráženy bulváry, ve Vídni se na místě barokních hradeb, příkopů a valů buduje Okružní třída. Taktéž v Brně je po vzoru Vídně budován městský okruh.

Praha je nejen průmyslové ale i české národní centrum. Zvyšuje se hladina zastavění Václavského náměstí, Národní třída a Příkopy získávají charakter bulvárů. Vznikají nové městské čtvrtě Nusle, Žižkov, Holešovice, Vysočany a Libeň.

6. Architektura 20. století

20. století je dobou dynamického vývoje architektury, kterou hned na počátku století předznamenala secese. Secesní tvorba se vyznačuje dynamickou formou tvaroslovného pojetí slohu, kterou nadřadila ostatním složkám projevu. Usiluje o jednotný projev díla podpořený životním stylem, uměleckým řemeslem a dekorativním uměním. Na secesní architekturu navazuje individualistická moderna, u nás rozvinutá do plastického netradičního směru známého pod pojmem kubismus. **Česká kubistická architektura se stala předmětem mezinárodního zájmu.**

Hlavním reprezentantem je architekt Jan Kotěra. Z jeho tvorby vyniká realizace Národního domu v Prostějově, Muzea v Hradci Králové, budova Mozarteum a dalších objektů v Praze.

Významově nejvýraznější období architektonické tvorby 20. století v našich zemích je období funkcionalismu, nejprogresivnější vývojové období, vytvářející podmínky nového životního postoje, stylu, architektonické tvorby. Projevy funkcionalismu jako programu se datují do období od poloviny 20. let a programovým heslem tohoto období je „forma následuje funkci“. Základní program a ideový základ jehož průkopníkem byl německý architekt Walter Gropius /Vysoká výtvarná škola Bauhaus/ zasáhl postupně téměř celou Evropu a postupně se rozšířil i do Ameriky. Architektura měla ve všech zemích společné rysy a proto se nazývá Internacionálním stylem.

Zásady funkcionalistické architektury:

- účelný dispoziční návrh, vyhovující plynulému a účelnému provozu
- v zájmu dokonalého provozního řešení nevázat koncept na symetrii a formální principy

- soulad vnitřního uspořádání s vnějším výrazem hmotné kompozice
- používat nových materiálů, ocelového nebo železobetonového skeletu a skla
- využívat výhod skeletu, řešit půdorysy nezávisle na sobě, podle odlišných funkcí, prosklení průčelí, často za použití pásových oken, stavbu ukončit plochou střechou
- stěny ponechat hladké bez dekoru a ornamentiky

Program zahrnoval také zřetele technicko - hygienické a sociální. /bydlení pro sociálně slabší vrstvy, dobře organizované minimální plochy, dostatek světla/

Na základní myšlenky architektonické tvorby navazuje většina současných architektonických směrů vycházejících z pojetí meritoriální tvorby prostoru.

Architektura funkcionalismu v ČR se prosazuje na přelomu dvacátých a třicátých let a jeho centry jsou zejména Praha Brno, Zlín, Hradec Králové a další městská centra. Mezi první velké realizace patří monumentální pražský Veletržní palác /Oldřich Tyl, Josef Fuchs 1924-8/, dále obchodní dům Baťa na Václavském náměstí /Ludvík Kysela 19025-8/ a bývalý Všeobecný penzijní ústav a budova Elektrických podniků v Praze – Holešovicích.

Z obytné zástavby vyniká kolonie rodinných domů Baba v Praze Dejvicích /urbanistický koncept Pavel Janák/ a vynikající dílo Adolfa Loose a Karla Lhoty z roku 1930 – Müllerova vila v Praze - Střešovicích.

Dominantním centrem funkcionalistické architektury se stalo po roce 1925 Brno. Může se pyšnit řadou skvělých realizací a mezinárodně uznávaných tvůrců. Mezi nejvýznamnější stavby funkcionalismu v Brně patří hotel Avion, lázně v Zábrdovicích od Bohuslava Fuchse, krematorium od Arnošta Wiesnera, kavárna ERA a kino Slovan od Josefa Kranze.

Mimořádně významná byla výstavba skupiny rodinných domků Nový dům v Brně - Žabovřeskách v roce 1928, která probíhala v souvislosti s výstavou soudobé kultury v Brně, která byla rozhodující pro další vývoj funkcionalistické architektury. V té době vznikly významné pavilony Brněnského výstaviště na kterých se podíleli významní brněnští architekti, Josef Kalous, Jaroslav Valenta, Emil Králík, Bohuslav Čermák a další. Ve výčtu významných staveb tohoto období nelze opomenout vilu Tugendhat architekta L. Miese van der Rohe, zapsanou od roku 2001 v Seznamu světového kulturního dědictví UNESCO.

Samostatnou kapitolu progresivní architektury tvoří architektura Zlína, realizovaná v souvislosti se záměry továrníka Tomáše Bati, která dal městu nové urbanistické řešení i nový architektonický výraz. Na jejich mimořádné architektonické úrovni se nejvíce zasloužil F.L.Gahura a Vladimír Karfík. Období funkcionalistické architektury vrcholí koncem 30. let. Tehdy vznikla stavba Všeobecného penzijního ústavu v Praze na Žižkově/ Josef Havlíček , Karel Honzík, 1929 -34/ a filmové ateliéry na Barandově, Dům uměleckého průmyslu na Národní třídě v Praze a další hodnotné stavby.

Funkcionalismus je zatím posledním obdobím ze kterého je prováděn výběr objektů podléhajících památkové péči. Přes to, že se zatím nejedná o historické stavby, je ochrana pro zachování jako architektonické památky potřebné. Péče a zařazení některých objektů funkcionalistické architektury do ústředního seznamu památek bylo vyvoláno špatným stavebně technickým stavem a nevhodnými zásahy, které by mohly v budoucnu znamenat ohrožení a ztrátu identity významných staveb tohoto období.

7. Slohové zařazení stavby

Pro slohové zařazení stavby slouží nelépe podklady a informace uložené a získatelné v archivu odborné organizace památkové péče, kterou je Národní památkový ústav a jeho odborná pracoviště lokalizovaná v jednotlivých krajích ČR. Pokud se jedná o významné historické stavby, poslouží k jejich zařazení odborná literatura, lokální propagační materiály, internetové stránky měst, jednotlivých památek, informační materiály cestovních kanceláří a podobně. Informačních zdrojů je poslední době dostatek, pozor na neověřené zdroje informací. Některé komerční firmy v zájmu zvýšení zájmu o provozované objekty nešetří nepodloženými informacemi z historie i současnosti. Pokud se jedná o kulturní památku, měla by být jako taková označena měděnou tabulkou se státním znakem a nápisem „KULTURNÍ PAMÁTKA“. Označování státem chráněných nemovitých

kulturních památek probíhá celostátně ve smyslu zákona č.20/87 Sb., o státní památkové péči , ve znění pozdějších předpisů.

Pokud se však setkáme bez předchozí znalosti se stavbou, kterou máme identifikovat, popsat a slohově zařadit, je možno velmi zjednodušeně postupovat podle identifikace znaků vnějšího výrazu stavby:

a/ vizuální prohlídkou stavby zjistíme o jaký stavební druh se jedná

b/ prohlídkou okolních staveb zjistíme vazbu na okolní zástavbu, parcelaci, objemové řešení stavby, orientaci hlavních budov, vstupu do objektu, orientaci a tvarové řešení střešního krytu

c/ zjistíme výrazové prvky stavby, tvarosloví, detaily, materiálové řešení

d/ zjistíme, zda se nevyskytuje datace stavby nebo některých jejích částí

Podle vlastního zjištění můžeme velmi rámcově objekt slohově identifikovat.

Pokud bychom se setkali se stavbou, která prokazuje výskyt historických konstrukcí, historické prvky na fasádě nebo v interiéru, je třeba zajistit zpracování stavebně historického průzkumu odbornou organizací nebo odborníkem k tomu oprávněným. Stavebně technický průzkum je specializovaná odborná činnost, jejichž výsledky jsou podstatnou součástí záměru budoucího využití a rehabilitace objektu.

Časové zařazení historických slohových období v Českých zemích a na Moravě /dle podkladů z odborné literatury/

Období předrománské - 6. - 10. století

Období románské architektury

- období do pol. 11.stol. – hradní rotundy nezaklenuté, venkovské kostelíky, klášterní kostely
- období 2.pol. 11.stol. – baziliky
- období 12.stol. – zaklenuté rotundy s lucernami, panské kostelíky s emporami v západní části
- období do r.1230 – velké baziliky, zvláště klášterní

Období gotiky

- období rané /přemyslovské/ gotiky - 1230-1306
- období vrcholné /lucemburské / gotiky – 1306-1437
- období pozdní /jagelonské/ gotiky – 1437 – 1526

Období renesance

- Jagelonská renesance - 1492-1525, přetrvává pozdní gotika, renesanční detaily
- raná renesance – 1526 -1547, období transferu italské renesance
- vrcholná renesance -1547 -1580, zdomácnění, vliv francouzské a saské renesance
- pozdní renesance a manýrismus – 1580 – 1620, bohatší ornamentika

Období barokní architektury

- rané baroko – kolem roku 1600 – 1690, přetrvává klasicizující charakter
- vrcholné baroko – 1690 – 1740, dynamická barokní fáze
- pozdní baroko – 1740 – 1780

Období 19.století

- klasicismus
- romantismus
- historizující slohy

Období 20. století

- secese
- individualistická moderna
- kubismus, rondokubismus
- funkcionalismus a konstruktivismus
- socialistický realismus
- současné architektonické styly

Literatura:

Bukovský, J. a kol.; Dějiny stavitelství;Akadem. Nakladatelství CERM VUT v Brně 2001
Hájek, V.; Architektura, Klíč k architektonickým slohům; GRADA Publishing, spol. s r.o. Praha 2000
Zatloukal, P.; Brněnská okružní třída;Pam. ústav v Brně 1997
Další literatura dle vlastního výběru

Jak vypadala ve 12. a 13. století románská Praha.

/Výzkumem se zabýval Dr. Zdeněk Dragoun, Pražský památkový ústav, Ing. arch. Jiří Škabrada, Dr. Michal Tryml
Publikace - Románské domy v Praze; Paseka 2002/

Jádrem budoucího středověkého města se stal Pražský hrad, jehož počátky jsou kladeny do poloviny 9. stol. a jeho podhradí. To tehdy představovalo nevelký sídlištní areál opevněný dřevěným valem. O 100 let později už byl malostranský prostor souvisle osídlen, Pražané bydleli v dřevěných příbytcích většinou dvorcového typu. Přes Vltavu se dostávali dřevěným mostem, na pravém břehu bylo původně jenom pohřebiště, ale v 11. století, kdy už bylo podhradí přelidněno se i tady začínalo bydlet. Pro rozvoj této části městské aglomerace se stal výrazným impulsem rok 1068, kdy přemyslovský kníže, později král Vratislav II., učinil z Vyšehradu takřka na jedno století hlavní centrum moci. Teprve až Vladislav II. stěhuje panovnické sídlo 1143 zase na Hradčany.

Nejhustší pravobřežní zástavba vzniká tedy nejprve na ose spojující oba hrady, posléze se rozšiřuje okolo nového tržiště – v prostoru dnešního Staroměstského náměstí. Je založen Týn, panovnická instituce pro správu, trhu a výběr cla, v polovině 12. stol. Se objevují kamenné stavby, řada kostelů, kamenné domy, Juditin most. Postupně se stabilizuje uliční síť a v polovině 13. stol. Se rychlý rozvoj této části města uzavírá výstavbou hradeb Starého města. Na opačném břeh se tou dobou bydlí ještě v dřevěných dvorcích. Základní změnu přináší až plánovitě založení Malé Strany Přemyslem Otakarem II. v roce 1257 – jenže to už se nestaví románské, ale gotické domy.

Archeologové dokládají na území Starého města pražského existenci **19 románských kostelů a 63 kamenných domů**. To je počet unikátní nejen pro Čechy, ale pro celou tehdejší východní Evropu.

Praha byla tehdy ještě spíše sídelní aglomerací, než městem.. ulice, jež se formovaly byly stavebně různorodé. Chudší lidé žili v polozahloubených chýších nebo v v jednopatrových dřevěných chalupách. Bohatí si už stavěli kamenné domy jedno a vícepatrové. Jejich vznik je vysvětlován různě, nejpravděpodobnější je hypotéza, že se jednalo o domy kupců, kteří v kamenném domě lépe zabezpečili svoje zboží a měli tam také větší pohodlí. Možné je také, že po vybudování kláštera premonstrátů na Strahově využili měšťané Prahy porýnských mistrů k budování svých domů.

Jak vlastně tyto domy vypadaly:

Přes to, že se dochovaly jen spodní části staveb, je možno rozeznat tři typy domů:

- Palácové domy, součást větších dvorců, byly to většinou třípodlažní stavby, v každém patře byla společná síň z níž se vstupovalo do menších obytných místností.
- Měšťanské domy, které sloužily více účelům. Vznikaly podél ulic a tržiště, měly obvykle vjezd do hrazeného dvora, odkud se po schodech vcházelo odděleně ho prvního a druhého podlaží. Vstup do přízemí byl zvlášť, zde kupci skladovali zboží. Prostory byly členité, klenuté, někdy sloužily i k prodeji.
- Jako přechodné útočiště v nouzi, nebo bezpečnostní skladiště sloužily menší kamenné stavby, umístěné uprostřed pozemků náležejících k domům.

Vzhled domů byl jednoduchý, většinou neomítaná dvou až třípodlažní stavba se sedlovou střechou. Stavebním materiálem byla opuka z blízkých lomů na Petříně, Bílé Hoře a v Přední Kopanině. Základy byly z lomového kamene, nosné zdi horní stavby byly z otesaných kvádrů vysokých 10 – 25 cm.

Domy byly vybaveny teplovzdušným vytápěním, interiér staveb nepostrádal detail, špalety oken byly zdobeny výmalbou. Mezi vybavení patřila i nika – záchodový rizalit s vyústěním do kvadratické jímky. Tento nálezy byl pořízen v zadní části zástavby domu č.p. 16/1, jehož pozůstatky byly nalezeny na rohu dnešních ulic Platnéřské a U Radnice.

Přes to, že je většina nálezů objektů pod úrovní terénu, jsou některé prostory zpřístupněny, jsou zde výstavní prostory, např. v Jilské ul. Č.449 – galerie U prstenu, nebo v pasáži U Koček na nároží ulic Jilské, Karlovy a Jalovcové, kde je prodejna skla. Některé prostory jsou zakomponovány do atraktivních interiérů vináren.

Aktuální zpráva MF DNES 27.9.2005

Historici objevili Václavovu rotundu – unikátní nález na Malostranském náměstí

Rotunda svatého Václava z přelomu 11. a 12. stol. o níž se myslelo že neexistuje, objevili archeologové Národního památkového ústavu přímo v centru Prahy na Malostranském náměstí.

V písemnostech je sice opakovaně zmiňována, zanikla však v 17. stol. a dosud se nevědělo v kterém místě jezuitského profesního domu je.

Nález je zveřejněn po téměř ročním výzkumu při němž se archeologové museli nejdříve ujistit, že se na místě křesťanské svatyně nenacházejí stopy ještě starších kultovních staveb.

První zmínky o rotundě pochází ze svatováclavské legendy. Podle historiků byl impulsem k jejímu založení zázrak, jenž se podle legendy odehrál při převozu ostatků Václava ze Staré Boleslavi, kde byl zavražděn bratrem Boleslavem I., na Pražský hrad. Na tomto místě se povoz zastavil, v místě kde byla kobka s nevinnými vězni a pokračoval až po jejich vysvobození. Na upomínku této události byla na místě postavena rotunda na počest Václava.

Po konzervačních úpravách bude objekt zpřístupněn veřejnosti.

